

Králové i paraziti ptačí říše

FOTO Tomáš Grim

Svět ptáků je nekonečně rozmanitý a jeho zástupce najdeme nejen na nejdlehlších místech planety, ale především přímo pod okny našich domů. O těch exotických i úplně obyčejných jsme si povídali s ornitologem Tomášem Grimem

Ptal se David Bimka

? Když vám ráno ptáci zpívají do okna, vnímáte je jako vědec, nebo prostě jako každý jiný člověk a užijete si to? Mně se to stává každý den. Poslední roky se hrdličky a hřivnáči zbláznili a řvou i teď v září, kdy by měli doslova držet zobák. Takže ráno prostě vstanu, zavřu okno a jdu zase spát. (směje se)

? Jako malý si pamatuju na ulicích spoustu ptáků, hlavně vrabců, ale teď mám pocit, že už to tak není. Víme, o kolik jejich populace klesla?

” Město ptáky ohromně evolučně proměnilo: Mají silnější hlas, menší snůšku a rovněž se přestali bát lidí

Jak kde. Vrabci představují ohromně dvojnásobnou záležitost. Lokálně jich sice ubylo, hlavně ve velkých městech. Celosvětově se o nich začalo mluvit především kvůli Londýnu, kde šla jejich populace o devadesát procent dolů,

což se hodně medializovalo. Jenže už se nedodávalo, že ve stejnou dobu naopak populačně krásně rostli v Paříži nebo i v jiných velkých městech, dokonce včetně mnoha britských. Takže jde o klasické mediální zkreslení, kdy se „vzrobou“ negativní zprávy, na které z principu reagujeme silněji.

Navzdory úbytkům u nás – třeba v Praze – vrabec v rámci České republiky v posledních deseti či patnácti letech populačně mírně stoupá. A hlavně: Jedná se o nejpočetnější volně žijící

ptačí druh na Zemi, což je potvrzeno jak subjektivně, tak objektivními studiemi. Když vystoupíte na jakémkoliv letišti v Evropě, na Novém Zélandu, v Severní či Jižní Americe nebo na jihu Afriky, půjde skoro vždycky o první

◀ Kriticky ohrožený ara červenouchý představuje endemita centrální Bolívie. Mezi velkými druhy arů vyniká tím, že nenázdí v dutinách stromů, ale na vysokých útesech

druh, na který narazíte. A z nedávné rozsáhlé studie kvantifikující všechny ptačí druhy na Zemi vyšel vrabec jako nejpočetnější, přičemž na planetě žije 1,6 miliardy jedinců. Takže o něj skutečně strach mít nemusíme.

? V Londýně vrabců prudce ubylo, v Paříži přibýlo – ale ta města se přece tak moc neliší. V čem spočívá příčina?

To je dobrý postřeh. Městská prostředí se svou strukturou navzájem extrémně podobají, navzdory tomu, kde se nacházejí. Ale stačí vyjít za město do lesa: Finský se bude třeba od španělského zásadně lišit a budou tam žít úplně jiné druhy, kdežto ve městech se bude druhová skladba naopak velmi podobat. Vrabci spolu s holubou a špačkou nabízejí asi nejlepší příklad a v ulicích všech obydlených světadílů o ně budeme doslova zakopávat. Ale i mezi našimi městy mohou existovat určité rozdíly. Například já žiju v Olomouci, kde celé centrum obklopuje soustava na sebe navazujících parků

a vodních toků, takže se tam ptákům výborně daří. Když se ale podíváte třeba na pražské Jižní Město, to je úplná poušť. Zatímco tady třípatrové domy a stromy umožní ptákům fungovat, deset pater vyloučí spoustu druhů. Pro zajímavost, v Paříži se vrabcům daří tak, že k turistickým atrakcím patří si před chrámem Notre-Dame vyfotit chlapíka, který jich má spoustu na ruce a krmí je zrním.

? Takže vrabec coby symbol ptačího ohrožení je nesmysl?

Ano. Vrabec je ovšem hrozně zajímavý, protože jde o kulturní fenomén. Žije s člověkem nejdéle ze všech opeřenců, možná deset tisíc let, je nejpočetnější, nejméně ohrožený a je obrazem toho, jak se k přírodě vztahujeme. Obrovsky jsme ji poničili a teprve koncem dvacátého století jsme si uvědomili, že s tím musíme něco dělat. Chceme ji chránit, a tak se rozhlédneme kolem, vidíme vrabce a upneme se na něj. Jenže řešit jeho ochranu je s prominutím naprostá pitomost: Jedná se o nejméně ohrožený druh světa a riziko hrozí úplně jiným druhům, o kterých se většina lidí nikdy ani nedozví. U nás jde o koroptve, sýčky,

chocholouše, strnady, skřivany a další. Jejich počty prudce padají a reálně jim hrozí problém.

? Když jsem byl malý, rodiče mi zakazovali sahat na holuby s tím, že jde o „létající krysu“. Jsou skutečně tak nemocní, nebo situace není o nic horší, než kdyby žili někde v lese?

Po roce 2000 se zmíněná otázka značně zkomplikovala, protože do té doby dominovali ve městech holubi skalní, tedy druhotně zdivočelí holubi domácí.

” Můžete samozřejmě lézt za ptáky na stromy. Ale taky jim můžete udělat budku u země a sledovat je pohodlně

Jenže po přelomu tisíciletí všude po Evropě ohromně nastoupili holubi hřivnáči, takové holubí „slepice“ s bílým flekem na krku, jejichž přirozené prostředí představuje les. Teď jsou oba druhy velmi běžné. Ale do parazitologie se radši pouštět nebudu.

? Často se mluví o kočkách jako o významném faktoru úbytku ptáků ve městech, přičemž podle

některých studií uloví až několik milionů opeřenců. Dá se kvantifikovat, jaké nebezpečí kočky pro ptačí populace představují?

Určitě ano, existují na to studie v Británii a v USA, a u nás bude situace podobná. Debaty o kočkách jsou poměrně vášnivé, protože jejich majitelé k nim pochopitelně mají citové pouto, takže se výměny mezi nimi a milovníky ptáčků nesou v duchu dvou pólů – láska a nenávisť. Hustota koček domácích je tak o tři nebo čtyři řády vyšší

✓ Zoborožec jihoafrický z žabí perspektivy. Delta řeky Okavango v Botswaně, kde vznikl tento intimní portrét, se uvádí jako jeden z přírodních divů Afriky

▲ Strnadec bělohrdlý patří k pestrému opeřenému osazenstvu jednoho z ekologicky nejbohatších městských parků světa – newyorského Central Parku

▲ Při focení tučňáků oslích v Antarktidě bylo nejdůležitější nenechat se pokousat od lachtanů. Proto se v záběru žádní nenacházejí...

► Narazit na ptačí hnízdo znamená svátek, natož v tropech. Na vousáky zvučnolásé čekal autor čtyři hodiny – a poté nasvítlo malajsijské slunce listy v pozadí tak, že krmícího rodiče zářivě orámovaly

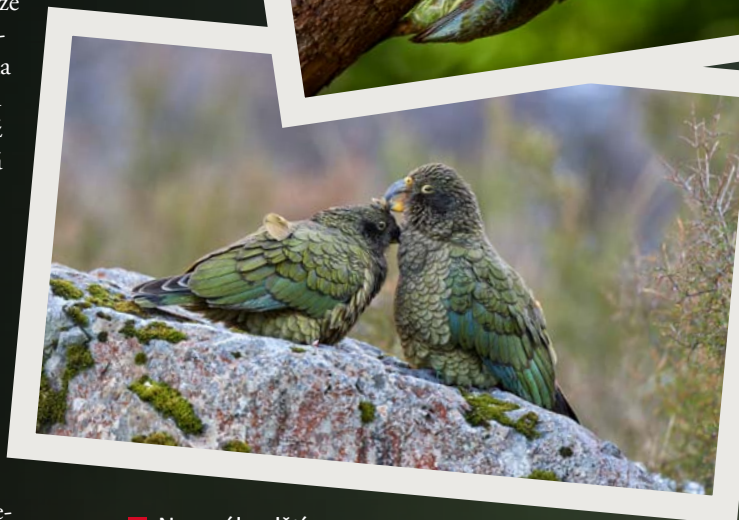

než v případě koček divokých, ze kterých byly ty domácí vyšlechtěny. Takže argument, že „kočka přece představuje v ekosystému přirozeného predátora“, a tudíž je všechno v pořádku, znamená do očí bijící nesmysl.

Kočky jsou extrémně přemnožené a jejich „spotřeba“ opeřenců tomu odpovídá. Podle zmíněných zahraničních studií mají každoročně na svědomí mnohem víc ptáků, než kolik jich uhne dohromady kvůli nárazům do skel a srážkám s dopravními prostředky a s elektrickým vedením. Zároveň ptáky lákáme různými pítky a krmítky, čímž kočkám doslova prostíráme stůl. Ale problém je samozřejmě složitější.

? Ve městě žijí ptáci a lidé mnohem blíž, než se potkávají v přírodě. Dá se za onu relativně krátkou dobu existence velkých lidských sídel pozorovat u opeřených druhů nějaký evoluční vývoj?

Rozhodně! V posledních pětadvaceti letech jde o jeden z hlavních výzkumných proudů v ornitologii. Ptáci se městům přizpůsobili ve všem, co vás jenom napadne: Existuje spousta studií o tom, jak se mění jejich fyziologie, síla hlasu a velikost snůšky. Ale i obyčejný člověk může vyzorovat, že jsou městští ptáci extrémně krotcí. Když půjdete do lesa, kos před vámi uletí na sto metrů – zatímco v parku ho téměř musíte odsunout nohou, abyste ho nezašlápli.

▲ Novozélandští nesorové kea jsou známí raubíři – rozebírají stěrače aut, kradou věci turistům, používají stany jako skluzavky. Proto autor vybral do své knihy úplně opačnou scénu

? Kteří ptáci si vlastně vybírají předsídlení do města? Jsou některé druhy přímo nastavené na adaptaci, jako třeba holubi?

Ano, některé druhy se mezi domy nepřemístí za žádných okolností – například kukačka. Někdo může namítnout, že ji na jaře zaslechl ve Střevčově, a skutečně je možné, že se tam zastavila. Ale rozhodně tam nebude hnízdit. Kukačka je extrémně plachá a rušné prostředí jí vůbec nevyhovuje. Navíc potřebuje vhodného hostitele a „její“ druhy se do města taky příliš nehrnou. Na rozdíl od kosů, kde máme populace jak městské, tak lesní. Takovému typu ptactva říkáme „urban adapters“, tedy ti, kteří se městům

do různé míry přizpůsobují. Kukačka se jim naopak jako „urban avoider“ vyhýbá. A na opačném konci spektra figurují „urban exploiters“, kteří už skoro ani jinde žít neumějí, jako třeba vrabci, jiřičky nebo rorýsi.

? Vy jste o kukačkách napsal knihu. Čím jsou tak fascinující?

Je to jednoduše nejzajímavější pták ze všech. Naprostý úchyl! (směje se) U nás jako jediný opeřenec parazituje na plný úvazek a má vysoký počet hostitelů. V Evropě jde asi o sto padesát druhů, ale v Asii o dalších sto padesát. Kukačka je ovšem „divná“ ve všem: Žere chlupaté housenky, které většina ostatních druhů odmítá. Je promiskuitní a nevytváří trvalé páry. My o ní navíc mluvíme jako o „naší“ kukačce, ale to je nesmysl – pětáosmdesát procent života tráví mimo české území a létá sem jen jako do porodnice. Vyhledá hnízda pěstounů, naklade vejce a začátkem července se vrací do Afriky. Jedná se o vyložené afrického tropického ptáka, přičemž kukaček existuje asi sto padesát druhů, z nichž sto čtyřicet pět tropů nikdy neopustí.

? Jak je možné, že hostitelský pták nerozezná cizí vejce ve své snůšce?

Někdy ano, jindy ne – záleží na jejich vzájemné podobnosti. Někdy se to kukaččí odlišuje natolik, že ho hostitel zpozoruje a prostě ho v zobáku odnese pryč. Ale třeba v případě rehků zahradního je podoba tak výrazná, že mají s rozeznáním problém i ornitologové. Navíc rehci hnízdí v dutině, kde je docela šero a barvy se špatně rozlišují, takže vejce kukaček vždycky přijmou.

Tomáš Grim (*1973)

Absolvoval Přírodovědeckou fakultu na Univerzitě Palackého a Masarykově univerzitě, v roce 2015 se stal profesorem. Ve výzkumu se zaměřuje na hnízdní parazitismus, invazivní ekologii a urbanizaci ptáků. Patří k hojně citovaným světovým ornitologům a se 4 500 pozorovanými druhy drží český rekord v birdwatchingu.

? Jsou malé kukačky skutečně tak agresivní, že vyhazují ostatní ptáčka z hnízda?

Malá kukačka potřebuje zhruba den, aby zesílila – načež opravdu postupně vytlačí všechna ostatní vejce či mláďata z hnízda. A pokud se takové mládě zachytí na okraji hnízdního důlku, rodiče ho naprosto ignorují, takže pojde hlady. Ptáci paradoxně své mládě perfektně rozeznají, dokud je v důlku, ale jakmile se ocitne bez nadsázky jen o centimetr vedle, už se pro ně nejedná o mládě. Zní to neuvěřitelně, ale můžeme to doložit na videonahrávkách.

? Jak vypadá terénní práce ornitologa? Lezete po stromech se zápisníkem...?

Samozřejmě můžete, záleží na zkoumaném druhu. Ale většinou se dá klidně zůstat na zemi. Pokud budete mít druh hnízdící ve výšce deseti metrů, můžete buď šplhat k jeho přirozené dutině, nebo mu nabídnout dutinu umělou, umístěnou těsně nad zemí. Pak můžete odklopit stěnu budky a šmírovat, co se děje u něj v „obyváku“. Velká část toho, co se o ptáčích vybádá u nás v mírném pásu, se zjišťuje přesně takto.

? Říkal jste, že hodně cestujete. Je to kvůli práci ornitologa, kvůli focení, nebo kombinaci obojího?

U mě je to všechno dohromady v jednom balíku. Jsem ornitolog, což je člověk, který chodí po lese, otvírá budky a měří vejce, sbírá data a bohužel pak zbytek roku tráví v kanceláři zíráním do nekonečných tabulek a grafů, takže vidí víc čísel než reálného peří v terénu. Na druhou stranu se dá o ptáky zajímat i schůdněji, bez migrén, a provozovat takzvaný birdwatching, tedy amatérské pozorování, kdy nesbíráte žádná data a prostě se jen kocháte.

? Před dvaceti lety jsem myslím o pozorování ptáků neslyšel, zatímco teď je docela běžné. Jedná se tedy o novinku, nebo o starší tradici?

„Ptáčkaření“ vzniklo v Británii před více než dvěma stoletími. V masivní záležitost se pak proměnilo po druhé světové válce, což bylo dáno mnohem dostupnější automobilovou dopravou – protože se za ptáky musíte nějak dostat. A také se začaly pásové vyrábět binokuláry, které byly až do války prakticky nedostupné. Ovšem zatímco v Anglii žije zhruba sedmdesát milionů

lidí a ptáčkařů jsou tam miliony, u nás jde o pouhé tisíce.

? Právě teď vychází v nakladatelství Kazda vaše nová kniha Ptáci svět očima fotografa. Jak dlouho vznikala?

Intenzivně poslední tři měsíce, ale její obsah se hromadil pětadvacet let. Ptáky jsem začal pozorovat na jaře roku 1989, pak jsem si rozšířoval obzory: Moje první cesta mimo Evropu vedla do Mexika a okolí, pak následovaly výzkumné cesty po všech kontinentech. Studovali jsme ptáky na Novém Zélandu, v Číně nebo v Argentině, takže dnes se na ně dívám

” O kukačce mluvíme jako o „našem“ ptáčkovi. Ona ovšem stráví většinu života v Africe a k nám létá jen naklást vejce

Ptáci svět

Knihy Ptáci svět očima fotografa přináší neobvyklý vhled do světa opeřenců a jejich často prapodivných zvyků. Velkoformátové snímky doplňují příběhy o tom, jak vznikly, a zajímavosti ze života zobrazeného druhu – vše z pera fundovaného ornitologa. Publikace vychází v říjnu v nakladatelství Kazda. ■

o dost jinak, než kdybych strávil život jen pozorováním sýkorek za domem. I když na ty jsme se zaměřili taky, u nás a ve Finsku.

Mým cílem bylo vytvořit knihu s krásnými fotkami a krátkými údernými texty, které budou informativní i zábavné. Tudíž tam najdete třeba jediného ptáka na světě, u něhož se podařilo doložit orgasmus, nebo ptáka, který se jako jediný páří v misionářské poloze. Ale nebojte se, celá kniha není jen o sexu!

(směje se) Zahrnuje mimo jiné ptáky s nejbizarnějším jídelníčkem, například jediný druh na planetě, který pije mléko. A nechybějí ani zcela praktické rady k ochraně přírody – jako upozornění, že když najdete mládě a někde ho odnesete, zcela jistě ho zabijete.

? Jak jste se učil fotit? Jste přirozený talent?

Talent není nějaký dar shůry, talent rovná se pravidlo deseti tisíc hodin. Když něco děláte dost dlouho a makáte a dřete, dosáhnete výsledků, které stojí za pozornost. Samozřejmě že někdo má lepší sklony, ale

nikdo se v žádném oboru nestal pozoruhodně dobrým tím, že by měl nějaký vrozený talent a pak se jen flákal. Mozart hrál sice na klavír virtuózně už v předškolním věku, ale ještě předtím strávil hrou tisíce hodin. Talent je dřina.

? Takže pracujete na tom, aby z vás byl Mozart?

Donedávna jsem odmítal označení „fotograf“, protože jsem prostě amatér, který občas něco nafotí a občas se na něj usměje štěstí. Když vezmu do ruky kytaru, taky ze mě hned nebude kytarista. Letos jsem nicméně začal spolupracovat s holandskou agenturou Agami a nějaké snímky zaujaly v českých i zahraničních soutěžích, takže už se tomu označení „fotograf“ asi nevyhnu. Je to řehole... (směje se)

? Utkvěla vám z focení v paměti nějaká zajímavá scéna?

Byla jich spousta, ale jednu si budu pamatovat navždycky – když jsem na Jižní Georgii utopil fotoaparát. Tenkrát mě opravdu polilo horko, i když to byla pěkná „ledárna“. Zaplatpánbůh jsem měl náhradní tělo, jinak by šlo o katastrofu. Teprve jsme totiž mířili do Antarktidy a tam už se asi v životě nepodívám. Ale fotka, která z toho vznikla, se dostala do knihy a podle mě je to docela síla. Takže vlastně – ještěže jsem ten foťák utopil! **100+1**